

פרשת בראשית

וַיִּכַּל מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה – וַיִּשְׁבֹּת מְכַל מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה

ויכל – וישבת: מה ההבדל?

פרק ב בספר בראשית נפתח בהכרזת התורה על מעמד סיום הבריאה:

וַיִּכְלֹו הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם. וַיִּכַּל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
מְכַל מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ כִּי בּו שְׁבֹת מְכַל מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא
אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת (ב, א-ג).

פסוק ב מעורר תמיהה, משום שנראה שהוא חוזר על עצמו בכך שהוא מספר על העובדה ש"ויכל א-לוהים" ואז על "וישבת א-לוהים". שתי פעולות שנראות דומות זו לזו – האומנם?

על כך עונה בעל פירוש הכתב והקבלה כי "ויכל" פירושו הסתיים בשלמות; "וישבת" פירושו הפסיק ממלאכתו:

ויכל – על השלמת דבר העומד על תיקונו ואינו חסר עוד. וטעמו [=עניינו] [ש]המלאכה שגזר עליה הבורא יתברך לעשותה כלתה ונגמרה עד תומה, לא חסר בה דבר כי העולם נברא בצביונו ושלמותו היותר אפשרי.

וישבות – הוראתו ההפסק ... על זה אמר "וישבות ביום השביעי", פירוש פסק ממלאכתו אף על פי שהיה בכוחו לעשות ככה יותר גדול אלף פעמים [עדיין] פסק ממלאכתו ... ואין נכון לפרשו לשון מנוחה כי אינו נאות למי שלא ייעף ולא ייגע ורק בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם.

כלומר, בריאת העולם כלה במובן זה, שמעשה בראשית הגיע לגמר פעולתו ולא נותר עוד דבר לבוראו ולהשלימו. אך מבחינת הקב"ה עצמו, המלאכה פסקה באמצע. כי בכוחו היה לבורא אף מעולה וגדול יותר ממה שנברא.

רעיון דומה מביע הגאון מווילנה בפירושו אדרת אליהו. להבנתו המילה כלה מראה על גמר המלאכה, הרגע שבו אין יותר מה לעשות והמלאכה תמה ונשלמה. המילה שביתה מראה על הפסקה ממלאכה, בין אם הסתיימה ובין אם לאו. השימוש בפסוק בשני הפעלים, מראה כי הקב"ה סיים את כל מלאכת בריאת העולם ולא התחיל ביום השביעי שום מלאכה אחרת.¹

¹ גם האבן עזרא והאור החיים, מדגישים את ההימנעות המוחלטת של הקב"ה מכל עשייה ומלאכה ביום השביעי ולומדים זאת מהמילה וַיִּשְׁבֹּת.

בניגוד לכך יש מפרשים² שראו את הביטוי "וישבות" שבפסוק מלמד על כך שהיו מלאכות שהופסקו באמצע, מה שאומר שמעשה בראשית לא הושלם עד סופו. זאת משום שבא היום השביעי שהוא יום מנוחה.³ הרב יוסף דב הלוי סולוביציק⁴ העומד על ההבדל הלשוני בין "ויכל מלאכתו" ל"ישבות מכל מלאכת וכך מבין בעל בית הלוי על התורה, . להבנתו ביום השביעי כלו-נסתיימו חלק מהמלאכות, וחלקם החלו וטרם נסתיימו. אזי שביתת הקב"ה בשבת הייתה "מכל מלאכתו", גם מהמלאכות שהופסקו בטרם הסתיימו.

בשישי או בשביעי

מתי נסתיימה מלאכתו של הקב"ה בבריאת העולם ביום השישי או ביום השביעי? זו שאלת האברבנאל בפירושו על התורה :

באמרו "ויכל א-להים ביום השביעי", כי הנה בששי כלה את כל מלאכתו דכתיב "ויהי ערב ויהי בקר יום הששי" [ואז "ויכלו השמים והארץ"]. ובשביעי [הרי] לא נעשה בו דבר ... ואין הכתוב יוצא מדי פשוטו.

הקושי הוא מדוע כתוב ויכל על היום השביעי אם המלאכה הסתיימה ביום השישי?

על שאלת האברבנאל אפשר לענות לאור דבריו של בעל מדרש לקח טוב, שמלמד שהביטוי ביום השביעי הוא דו-משמעי ויכול להתפרש או ביום השביעי עצמו, או טרם היום השביעי, דהיינו ביום השישי. המדרש נותן דוגמא לכל אחת מהאפשרויות :

[יש] משמע בו [ביום] בעצמו. כמו "ביום הזה באו מדבר סיני" (שמות יט, א) והוא בו בעצמו. ויש ביום שהוא טרם. כמו "אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתים" (שם יב, טו), והוא קודם יום טוב.

אם כן, הפסוקים בפרשתנו מספרים על המלאכה שכלה עוד בטרם נכנס היום השביעי, היינו בסוף היום השישי. כבדרך זו הלך גם הרד"ק. להבנתו כל המלאכות שרצה הקב"ה לעשות בבריאת העולם הושלמו ביום השישי ולא נשאר עוד דבר לעשותו. כאשר נכנס היום השביעי נמצאה כל המלאכה כבר מושלמת ועשויה, וזאת המשמעות של "ויכל א-להים ביום השביעי".

פירוש מעניין מציע התיזקוננ, שמעלה נימוק לוגי. לדבריו בגמר המלאכה של היום השישי, אי-אפשר היה לדעת מה יתרחש ביום השביעי, ורק השביתה ביום השביעי היא שהוכיחה כי תמה ונשלמה המלאכה ביום השישי.

יש שהבינו שגמר מלאכת היצירה היה בדיוק במעבר העדין והמדויק שבין סיום היום השישי לתחילת היום השביעי. כך מדייק רש"י (על סמך מדרש רבה) שבא הכתוב לומר שהפסקת המלאכה היתה בדיוק ברגע שבו נכנס היום השביעי :

² כמו אגרא דכלה, בראשית שכ"ו

³ הדברים שמלאכתם הופסקה הם למשל: בריאת השדים וכן עשרת הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות ומפורטים במסכת אבות פרק ה משנה ו.

⁴ בראשית ג'

בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש, אבל הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום.⁵

בשונה מהפרשנים שראינו עד כה, המהר"ל מבאר כי אלוקים סיים מלאכתו בדיוק במעבר ליום השביעי בגלל כבוד היום השביעי שהוא יום מנוחה. כלומר, אפילו אם עוד נשארה מלאכה לעשות, הקב"ה פסק ממנה מפני כבוד השבת:

ונראה שדבר גדול בא לומר, שלא תאמר כי שביתת שבת הוא במקרה, כלומר שלא היה עוד מלאכה לעשות, שהרי באמצע היום שבת ממלאכה בערב שבת, ואם כן לא היה זה מעלת שבת, שאילו היה לו מלאכה היה עושה עוד מלאכה אף בשבת. ולפיכך כתב "ויכל אלקים ביום השביעי" דהיינו לגמרי ביום השביעי, שנראה כאילו כלה ביום השביעי, וכל כך המשיך הקב"ה המלאכה ולא שבת מן המלאכה אלא בשביל השבת, שהוא יום מנוחה, מזה אנו לומדים שהשבת בעצמו ראוי לשביתה.⁶

השביתה בשבת – חיוב או שלילה?

מה עשה הבורא ביום השביעי ומה מהות המנוחה ביום זה?

על כך עונה רש"י בפירושו השני לפסוק ב, ודבריו מהווים תשובה על מקומו של היום השביעי בבריאה:

מה היה העולם חסר? מנוחה. באת שבת באת מנוחה, כלתה ונגמרה המלאכה.

הקב"ה הביא לעולם ביום השביעי את המנוחה. על ידי דבריו של רש"י אפשר להבין את המנוחה ביום השביעי לא כמהות שמוגדרת על דרך השלילה, הווי אומר שאין מלאכה (דגש על מה שלא נמצא), אלא כישות עצמאית בעלת ערך חיובי שמוגדרת כיום שיש בו מנוחה. היינו המנוחה איננה רק ערך נגטיבי של אי-עשייה, אלא בעלת ערך פוזיטיבי. שלא כמו רש"י, בעל השפתי חכמים מדגיש כי מנוחת השבת אינה מותרות אלא תנאי לקיומו של העולם שאינו ראוי להתקיים בלי שישראל יעסקו בו בתורה ובלמודה. כלומר, המנוחה מצד עצמה איננה הפן החיובי של השבת, אלא העיסוק בתורה שהיא מאפשרת.

⁵ בעקבות רש"י צעד הספורנו: "ויכל אלהים ביום השביעי בתחילת היום השביעי שהוא הרגע בלתי מתחלק אשר הוא ראשית לזמן העתיד ואינו חלק ממנו כאומרם ז"ל נכנס בו כחוט השערה."
⁶ גור אריה על בראשית ב'ב:א. וראו גם דבריו של רבי חיים בן עטר שמלמד שהא-ל שבת מכול מלאכתו ממש עם כניסת היום השביעי, וגם כאשר עסק במלאכה שכבר התחיל בה ולא סיים, וזאת כדי להורות על מעלת היום השביעי, שהשביתה בו נדרשת תמיד, מצד מעלתו של היום: "הכונה היא כי רצה ה' להודיע עוצם מעלת יום המכובד ... וכאן הודיענו הכתוב כי מלבד שלא התחיל במלאכה אחרת אלא אפילו במלאכה שהתחיל בה כשקדש היום גם כן שבת מלגמור אותה הגם שנפסדה המלאכה שהתחיל בה הפסד שאין אחריו... לזה אמר מכל מלאכתו לומר אפילו מלאכה שכבר התחיל בה והוא אומר אשר עשה והתחיל בה כיון שבא יום השביעי שבת מלהשלימה. וה' עשה כן ... כדי שיוכר מעלת השבת". אור החיים על בראשית ב'ב:ז. גם הגר"א שהבאנו לעיל עומד על המשמעות ורואה כאן גם מסר לדורות: "לכך לדורות נצטוונו. כאשר יגיע שבת לפסוק באמצע ושלא לחשוב על מלאכת חול איך לעשות עוד".

דבריו של האדמו"ר החסידי רבי משה טייטלבוים, מפתחים את דבריו של רש"י. זאת כאשר הוא מבחין בין מנוחת האדם, שאותה אפשר להבין רק על דרך השלילה, למנוחה של הא-ל, שיש להבין כמנוחה של יש ולא של אין, מה שהוא מכנה "פעולה גמורה", ובשבת האדם זוכה לטעום מהמנוחה הא-לוהית:

וכן הוא [הקב"ה] במנוחתו יתברך, איננו כדרך המנוחה של אדם שהיא רק העדר מלאכה בעת ההיא, אבל מנוחתו יתברך היתה בכוונה רצויה לקבוע מנוחה בעת ההוא **והוא פעולה גמורה**.⁷

בהמשך דבריו הוא רואה את ייחודיות המנוחה כמפתח להבנה מדוע השבת – יום שלכאורה לא נעשה בו דבר – הוא היום המכובד ביותר מכל ששת הימים שלפניו, ותשובתו היא שביום זה נגמרה המלאכה ביצירת המנוחה השבתית.

סוף מעשה במחשבה תחילה

אומר הרש"ר הירש: "וַיִּכְלֹ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם" – פסוק זה הוא מאמר הסיום של הבריאה, והוא מקביל למאמר הפתיחה:

פתיחת הבריאה מראה לנו שמים וארץ, והיא מכריזה עליהם: "בראשית!"... ברא אלוהים את אלה! עתה חוזר הסיום ומראה לנו שמים וארץ, והוא מכריז עליהם "ויכלו"... הם מלאכת מחשבת של בורא יחיד, שתכנן והציב לו תכלית: "ויכלו!".

לדבריו ההכרזות הקב"ה על וַיִּכְלֹ היא הכרזת הבורא כי מלאכת בריאת העולם תמה ונשלמה בדיוק בהתאם לרצונו יתברך, רצון שלפיו ברא את העולם. זו הכרזה היוצאת חוצץ כנגד כל תפיסה שהעולם הוא קדמון. השמים הארץ וכל תבל ומלוואה: "אין הם תוצאה של כח הפועל בלא דעת, אלא הם מלאכת מחשבת של בורא יחיד שתכנן והציב לו תכלית! וַיִּכְלֹ!"

אסיים את הדברים עם מה שכתב הרב יהודה הרצל הנקין בספרו קונטרס חיבה יתרה :

ללמדנו על השבת, כי כשם שהאדם נצטווה על השבת מפני שהקב"ה נח ביום השביעי כך הקב"ה נח ביום השביעי כדי לצוות לאדם על השבת, כמו שאמרו בבראשית רבה "היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם.

נמצאנו למדים כי כאשר עלתה במחשבתו יתברך המחשבה לברוא עולם, רצה הוא להיטיב עם בריותיו ובמיוחד עם עמו. אלוקים הטיל על האדם עבודה ומשימה כדברי הנביא ישעיהו: "כִּי כֹה אָמַר ה' בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הָאֱלֹהִים לַיָּר הָאָרֶץ וְעָשָׂה הוּא כּוֹנֵנָה לֹא תִהְיֶה בְרָאָה לְשִׁבְתָּהּ וְצָרָה אֲנִי ה' וְאֵין עוֹד" (ישעיהו מה יח). יחד עם זאת עוד בטרם הבריאה חשב אלוקים כי האדם זקוק גם למנוחה, לא רק מנוחה פיזית מעמל של ששת ימי המעשה אלא

⁷ בפרושו ישמח משה בראשית ט"ז:א'

גם מנוחה מכל ענייני החולין, מנוחה שתוקדש לעיסוק בתורה ולקרבת הבורא, וכדי לחנכנו לכך הוא עצמו שבת ביום השביעי. מאז אנו הולכים בדרכיו, יהי רצון שנצליח בכך.